

Oponentský posudek bakalářské práce Kateřiny Synkové

Analýza hlavních rysů pražské mluvené češtiny

Cílem posuzované bakalářské práce bylo pomocí kvantitativní sociolingvistické analýzy zmapovat užívání vybraných variantních hláskoslovných a morfologických prostředků ve spontánních neformálních souvislých mluvených projevech 35 mluvčích s výlučně pražskou jazykovou biografií. Před vlastní popis výzkumu a jeho výsledků autorka práce předřadila jednak krátké úvodní informace o variační sociolingvistice, o sociolingvistických metodách a o vybraných dřívějších výzkumech běžné mluvy v Čechách, jednak stručnou charakteristiku české jazykové situace a poměrně podrobný popis obecné češtiny. Autorčina představa o české jazykové situaci a o obecné češtině je podle mého názoru zásadním způsobem zkreslená a jejich popis je po věcné stránce silně zavádějící, výběrem obsahu a kompozičně zmatený a formulačně nezvládnutý.

Prvním problémem je, že se autorka práce nezabývá vymezením češtiny běžně mluvené (s výjimkou jednověté poznámky v kapitole Vlastní výzkum), neboť ji (explicitně na s. 30) ztotožňuje s češtinou obecnou (dále OČ). To je pro ni – navzdory známým statím Z. Rusínové, M. Krčmové nebo F. Daneše a navzdory příklonu novější odborné literatury ke komunikačním (tedy neútvárovým) přístupům k popisu české jazykové situace – pojem zcela neproblematický, výklad prostě postupuje v intencích Sgalla a Hronka, popř. Townsenda, a přebírá jejich chyby. Psát v současné době o běžně mluvené češtině na českém území a nepoužívat přitom Český jazykový atlas je naprosto nepřijatelné. Žádný „pražský dialekt“ (s. 9) neexistuje, naopak je známo z prací Jančákových, ale i např. J. Štěpána, že se Praha nachází na rozhraní důležitých izoglos a že se nářeční rozdíly do mluvy Pražanů dodnes promítají.

Pro ilustraci toho, jak vypadá autorčin výklad o obecné češtině, vybírám stranu 13.

1. řádek: příklady v závorce neodpovídají popisu jevu před závorkou.

4. řádek: koncové *-l* (terminologicky jde o nefinální tvarotvorný sufix) se neodstraňuje ve tvarech „minulého času“, nýbrž v minulém přičestí (ať už je ho použito v préteritu, nebo v kondicionálu), a to nikoli obecně, nýbrž pouze u sloves časovaných podle vzorů *peče, nese, zčásti i tiskne*).

6. řádek: příklady za dvojtečkou neodpovídají popisu jevu před dvojtečkou.

7. řádek: popis je výrazně nepřesný: jmenované hláskové změny nejsou ani zdaleka plošné.

14.–16. řádek ukazují, že autorka práce nerozlišuje správně hláskosloví a tvarosloví. (Na okraj poznamenávám, že je-li skutečně, jak se zde píše, nejméně rozdílů mezi OČ a spisovným jazykem (dále SJ) v oblasti časování, není jasné, proč polovina jevů, které autorka podrobila výzkumu, pocházela právě z oblasti časování.)

18. řádek: Jaké rozdíly mezi OČ a SJ existují „v nominálních koncovkách lokálu plurálu u maskulin a neuter“? (Tzn. *pánech, hradech, mužích, strojích, městech, mořích, kuřatech, staveních*, popř. *jarních, těch, našich*.)

19. řádek: K čemu se vztahuje tvrzení „Celkově je zde velká tendence k míšení forem (...)“? Co je to „zde“, jak a kde se jaké formy mísí?

22.–24. řádek ukazují, že autorka práce nerozlišuje mezi tvaroslovím a slovtvorbou. Mimoto se tu vyskytuje nesmyslné tvrzení, že k univerbizaci dochází „zejména při tvoření jednoslovných pojmenování z pojmenování víceslovných“, což je ale definice univerbizace.

26.–28. řádek: Jak častá jsou v OČ maskulina zakončená „koncovkami“ (!) *-ko, -ho* apod.? O těchto maskulinech a o maskulinech končících velárou se tu uvádí změna *-ích > -ách* a poté se dokládá mj. na slovech *vlak* a *tank* změna ve tvarech L pl., která „již není tak výrazná jako v předchozím případě“. Jde ale stále o stejný případ!

30.–32. řádek: náhrada vokativu nominativem se ve skutečnosti týká pouze příjmení, titulů a funkcí, a to pouze (nikoli tedy „především“) po slově *pane*. Křestní jména nejsou výjimkou z náhrady vokativu nominativem, nýbrž prostě se jich v běžné mluvě neužívá po slově *pane*.

32., poslední řádek: Co je „vokál plurálu“?

Na ostatních stranách, na nichž je popisována obecná čeština, je podobných nepřesností srovnatelné množství, jen se mezi nimi zvyšuje podíl takových, v nichž je nějaký jev prohlášen za součást OČ, aniž by byla konstatována jeho regionální omezenost. Některá tvrzení, která autorka ze své nečetné a starší zdrojové literatury přejímá, byla mezitím výslovně vyvrácena empirickými výzkumy (např. teze o typickém kladení příklonek na počátek věty (s. 18) J. Hoffmannovou). Vedle obrazu OČ je v práci výrazně zkrslena i představa o SJ, kterou autorka užívá jako pozadí pro popis specifických jevů OČ: např. na s. 19 se píše, že v obecné češtině se genitivní konstrukce často nahrazují konstrukcemi akuzativními, a jako jediný doklad je uvedeno *nemít peněz > nemám peníze*. Že je to parafráze Ch. Townsenda, autorku bohužel neomlouvá: pokud Townsend neví, že genitiv záporový je v současné spisovné češtině až na několik ustálených spojení mrtvý, ona to vědět má.

Ve vlastním výzkumu se autorka práce zaměřila na šest variujících jazykových jevů (u některých z nich pak ještě rozčlenila výsledky podle polohy jevu ve slově), schematicky pojatých jako variace podob/tvarů OČ × SJ. Jeden z těchto jevů není v práci zřetelně vymezen („-ama, -ami, -y v případech instrumentálu plurálu“, s. 31: není zřejmé, kterých slov), u jiného se mi zdá popis možností a jejich dichotomické rozdělení neadekvátní skutečné variaci („-aj, -ej vs. -ají, -ejí, -í v případě třetí osoby plurálu vzorů *prosí, trpí, sází, dělá*“, s. 31: podle ČJA je v Praze doma -aji, -eji a podle mé zkušenosti jsou takové tvary běžné). Materiál byl získán nestrukturovaným rozhovorem, a tak by mě zajímalo, které varianty používala ve svých replikách tazatelka, popř. zda se snažila všem testovaným jevům se vyhnout.

Několik respondentů autorka ze svého výzkumu vyřadila. Zprvce to dělala tehdy, když se ukázalo, že respondent během života žil i jinde. Toto rozhodnutí není v práci zdůvodněno a já mu moc nerozumím: Praha je přece plná lidí, kteří žili část svého života jinde – proč by jejich běžná mluva neměla být relevantní součástí „běžné mluvy v Praze“? (Rozhodnutí bych arci rozuměl lépe, kdyby šlo o výzkum dialektologický.) Zadruhé byli vyřazeni respondenti, „jejichž projev vykazoval několikanásobně vyšší frekvenci užití spisovných prvků“ (s. 30), snad kvůli jejich vzdělání (tamtéž). Toto rozhodnutí pokládám přímo za devastující: chci-li zkoumat konkurenci (zjednodušeně řečeno) prvků dvou variet v nějak vymezené komunikační situaci, nemohu přece toho, kdo má prvků jedné variety výrazně víc, vyřazovat: musím jen zajistit stejné podmínky (stejný typ komunikační situace) pro všechny respondenty. Vyřazení toho, kdo mluví spisovně, by bylo pochopitelné pouze tehdy, kdybych cíleně zkoumal OČ: ale zkoumat konkurenci OČ a SJ v OČ je z principu nesmyslné.

Pokud jde o formální stránku práce, není zcela uspokojivá, ale není ani katastrofální. V seznamu publikací scházejí dvě citované položky (Tagliamonte 2011 a Chromý 2012). Některé interpunkční chyby se opakují tak často, až se zdá, že autorka příslušné pravidlo nezná (např. nepatřičné oddělování adverbialíí na počátku věty čárkou se v práci vyskytuje pětkrát).

Konkrétní upozornění na věcné chyby a na nejasná a nepřesná tvrzení by mohla v tomto posudku pokračovat na několika dalších stranách. Domnívám se ale, že to není třeba. Vzhledem k nezodpovědnosti zásadních metodických rozhodnutí, a zejména vzhledem k nepřijatelně zjednodušenému a zmatenému popisu české jazykové situace, obecné češtiny a jejího vztahu k běžné mluvě není podle mého názoru možné předloženou bakalářskou práci Kateřiny Synkové doporučit k obhajobě.